

KODUKANDIST

...ja valgus sai

HARIDUSE olemuse ja tähtsuse mõistmiseks kogu inimkonna ajaloos on vaja tunda õppida kooli ja hariduse ajalugu, oma kodukoha kooli ajalugu. Käigemgi mõttes läbi Lüganuse kooli aastakümnete pikkune tee.

Eesti rahvakoolil on seljataga 300-aastane ajalugu. Rahvakoolide asutamise algus ulatub aega, mil osa Eesti aladest kuulus Rootsi aadliriigi koosseisu. 1687. aastal andis kindralkuberner Hastfer mõisnike maapäevale kuninga nimel käsu, et linnades ja igas kihelkonnas asutataks talurahvakool, et kirikute juurde ehitataks koolimaju, et koolmeistrid ametisse seataks ning et talurahvas oma lapsed kooli tooks. Eestimaal võttis mõisnike maapäev samasuguse otsuse vastu 1690. aastal, pannes seega aluse rahvakoolile. Arhiivifondi dokumentide ja kroonikamärkmete järgi ehitati Lüganuse

koolimaja 1694. aastal. Koolmeistrile määrati aastapalgaks 16 tündrit vilja Tallinna mõõdus. Koolmeister sai iga kooli astunud lapse pealt lisaks ühe vasktaalri ning kui õpilane lahkus koolist lugemisoskusega, sai veel ühe vasktaalri.

1698. aasta visiteerimisprotokollist loeme, et enne 1696.—1698. aasta näljahäda tegutses kihelkonnas üks kool — Lüganusel. Kuid õpetaja lahkus, sest suure puuduse tõttu talupojad lapsi enam kooli ei saatnud.

Põhjasõja ajast puuduvad andmed koolide kohta. 1717. aasta 23. juuni protokoll märgib, et sõja ajal põlesid koolid maha.

Pärast Põhjasõda läksid Baltimaad Vene tsaaririigi valdustesse. 1723. aastal pöördus valitsus mõisnike poole üleskutsesga ehitada koolimaju ja panna ametisse koolmeistrid. Mõisnikud aga pöörasid talurahva kooliha-

ridusele vähe tähelepanu. Pärisorjuses talupoegad olid raske midagi ise ette võtta. Raske pärisorjus tekitas vastumeelsust õppimise vastu, nagu märgitakse 1748. aasta aruandes.

Liivimaa kindralkuberner G. v. Browne koolipatendi elluviimisel 1765. aastal oli tulemusi. Sellega pandi alus ka Lüganuse kihelkonna koolidele. Nii selgub, et 1768. aastal oli Lüganusel kool. Kroonikas märgitakse, et «kirikukatsumistel mõistab enamik noortest lugeda». Seega siis arenes lugemisoskus rahva hulgas koolide ebastabiilsele tegevusele vaatamata. Koolis (osalt õpetas ka koguduses köster) õpetati lastele tarkust eeldusega, et nad lugemis- ja ka laulmisoskuse kodudesse edasi viiksid.

Õppetöö korraldus ja sisu jäi tolaeagsetes koolides üldiselt kehvaks. Koolmeistrid olid võimalised lapsi lugema õpetama ja katekismuse peatükke pähe tuupima. Lüganuse koguduse pastor Otto Wilhelm Masing kirjutas: «Seni asutatud koolid ei anna talurahvale eluks vajalikke teadmisi, kuna puuduvad vastavad õpperaamatud. Pealegi ei tunne koolmeistrid õpetamiseks ja kasvatamiseks vajaminevaid teadmisi. Olukorra lahendamiseks on vaja väikeste kihelkondlike seminaride avamist. Samasugust seminari oleks vaja Lüganusele.» Loodetud tulemusi sellel ei olnud, Masing õpetas ise ainult kahte külapoissi.

Seoses kapitalismi arenemisega olid mõisnikud sunnitud tegele-

ma ka talurahva õpetamise ja nendele koolihariduse andmisega. Moodustati uued administratiivkeskused — vallad. Nähti ette ka valla- ja kihelkonnakoolide asutamine. Lüganuse kihelkonna koolieliu korraldamisel oli 19. sajandi algul parim kolme kooliga Maidla vald. 1862. aastal oli Lüganuse kihelkonnas 10 kooli: Varja, Lüganuse, Aidu, Savala, Erra, Tarumaa, Saka, Soonurme, Rääsa ja Kestla kool. Kihelkonnakooli asutamiseni Lüganusel ei jõutudki, kuigi naaberkihelkondades need olid. Põhjus jääb selgusetuks, arhiividokumendid seda ei kajasta.

Tolleaegsed koolimajad olid puitehitised, enam-vähem ühe-suguse projekti järgi tehtud. Koolimaja ühes otsas asus koolituba akendega kolmes välisseinas. Keskel oli riidehoiuna kasutatav vahekoda. Koolimaja teises otsas olid koolmeistri eluruumid. Lähema ümbruse majandushooned (ait, laut, küün) olid vajalikud koolitaluna koolmeistri palgamaa kasutamiseks.

Klassituba oli küllalt avar mahutama kõiki kolme õppeaasta õpilasi, keda oli tihti 70—80. Klassitoa sisustuseks olid pikad mitme istekohaga koolipingid. Pinkide ees olid õpetaja kateeder, jalgadega klassitahvel ja orel või harmoonium. Õppevahenditeks olid gloobus, seinakaardid ja ka mõned pildid.

Koolmeistri haridustase ei olnud eriti kõrge. Vanemad koolmeistrid said õppetööks vajaminevaid oskusi ja teadmisi tava-

liselt kohalikult köstriit. Mõisnike poolt välja valitud noormehe õppisid paari talve jooksul selgeks lugemise, katekismuse, palved, laulmise, kirjutamise ja rehendamise. Nooremad koolmeistrid said oma hariduse kihelkonnakoolis, seminaris said käia ainult vähesed.

Alates 1860. aastast jaotati õpimisealised 7—17-aastased lapsed kolme rühma. Esimene oli veerijate rühm, keda õpetati ka kodus. 10—13-aastased lapsed käisid põhikoolis ja õppisid seal kolm talve. Kolmas rühm olid põhikooli lõpetanud, kes käisid koolis kord nädalas õpitut meelde tuletamas. Koolis käimine oli kohustuslik, puudumise eest oli ette nähtud rahatrahv. Kooliaasta kestis 15. oktoobrist kuni 15. aprillini.

Vallakoolide olukord ei olnud 19. sajandi lõpul rahuldav. Vallakooli pidas ülal mõis, kes ei olnud eriti huvitatud talurahvale hariduse andmisest. Kehva majandusliku olukorra tõttu ei saanud kõik lapsed koolis käia. Ent takistustele vaatamata oli 1881. aasta rahvaloenduse andmeil kihelkonnas täiesti kirjaoskamatuid üle 14 aasta vanuste laste hulgas 6 protsenti. Lüganuse koolis õppis kokku 135 last, neist põhikoolis 89 ja kordajaid 46. Kooliõpetajaks oli 100-rubla-se aastapalgaga Madis Martin.

(Järgneb)

Lembit SAMEL,
Püssi keskkooli direktor